

*Лисодєд О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПОКАРАННЯ ТА ГРОМАДСЬКІ САНКЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЛАТВІЇ

У середині 90-х ХХ століття Латвія зіткнулась з різким погіршенням криміногенної ситуації в країні, що призвело її до свого рекорду в абсолютних цифрах – більше 10 тис. ув'язнених і до коефіцієнту 410 засуджених на 100 тис. населення (чотирнадцяте місце у світі з 198 країн). Це призвело і до суттєвої критики Латвії на міжнародній арені через досить велику кількість ув'язнених, які чекали вироку суду, у порівнянні із засудженими, які же відбували покарання; досить тривалі строки утримання під вартою у якості запобіжного заходу до початку судового розгляду, особливо стосовно неповнолітніх; відсутність ефективних альтернатив тюремному ув'язненню; затриманні у створенні служби пробації; переповнення тюрем; нелюдські умови тримання у тюрмах; відсутність можливостей працевлаштування у тюрмах, що ставало дією перепонуою вступу Латвії до Європейського Союзу, і на що уряд Латвії відреагував реформами системи кримінального правосуддя у країні в декілька етапів.

Перший етап – це введення у 1994 р. відповідно до змін у Кодекс Латвії про виконання покарань (далі – КВП Латвії) прогресивної системи виконання покарань.

Від Радянського Союзу Латвії дісталось 15 кримінально-виконавчих установ колонійного типу, які були реконструйовані у 8 тюрмах закритого типу, 2 напівзакритого і 2 відкритого типу, одну виховну установу для неповнолітніх та дві слідчі тюрми. У шести тюрмах закритого і напівзакритого типу було створено 6 невеликих слідчих відділень за регіональним принципом.

У тюрмах було встановлено три рівні режиму: нижчий, середній та вищий. Засуджені у тюрмах закритого типу відбувають покарання на трьох рівнях режиму – нижчому, середньому та вищому, у тюрмах напівзакритого типу на двох рівнях режиму – нижчому і вищому. Засудженим у тюрмах відкритого типу та неповнолітнім у виховних установах рівень режиму не встановлюється (ст. 50³ КВП Латвії). У самій же тюрмі розміщенням засуджених займається спеціальна комісія, яка створюється по розпорядженню начальника установи, та визначає в яке відділення, підрозділ чи камеру повинен бути поміщений засуджений з урахуванням вільних місць у камерах, психологічної сумісності, стану здоров'я, відношення до тютюнопаління, минулого кримінального досвіду засудженого (ст. 13² КВП Латвії).

Прогресивне ж виконання покарання у виді позбавлення волі згідно зі ст. 50¹ КВП Латвії ґрунтується на диференціації засуджених в межах кожного виду і режиму установи позбавлення волі, а також на переведенні засуджених із тюрми одного типу в тюрму другого типу з урахуванням частини відбутого покарання та поведінки засудженого. Його метою є досягнення відповідного режиму виконання покарання поведінці і ступеню ресоціалізації засудженого шляхом забезпечення покарання, а також його оптимального включення у життя після звільнення. Системі прогресивного

виконання покарання підлягають усі засуджені, які починають відбувати покарання на нижчому рівні.

Просування засуджених по системі прогресивного виконання покарання здійснює оціночна комісія, яка створюється у кожній установі позбавлення волі за розпорядженням начальника Управління місцями ув'язнення і яка приймає рішення про пом'якшення чи посилення режиму виконання покарання для засуджених у тюрмах одного типу чи переведення в установу іншого типу (ст. 50¹⁵ КВП Латвії).

Другий етап – введення у 1999 р. у Кримінальний закон Латвії (далі – КЗ Латвії) нового виду покарання – примусові роботи.

Згідно ст. 40 КЗ Латвії примусові роботи полягають у примусовому залученні засудженого до суспільно необхідних робіт у вільний від основної роботи чи навчання час без винагороди і виконуються за місцем проживання.

Примусові роботи у якості основного покарання встановлюються на строк від сорока до двохсот вісімдесяти годин. Примусові роботи у якості додаткового покарання на строк від сорока до ста годин можуть призначатися умовно засудженим особам.

Примусові роботи організуються у відповідності до законодавства про працю та охорону праці на підставі укладених з роботодавцями договорів. Роботодавцями можуть виступати як державні чи муніципальні підприємства, установи та організації, так і приватні компанії, асоціації, фонди, у тому числі і релігійні організації.

Третій етап – прийняття у 2002 р. у Закону Латвії «Про застосування до дітей примусових заходів виховного характеру» та введення нового примусового заходу – громадські роботи для неповнолітніх.

Відповідно до ст. 11 цього Закону громадські роботи – це роботи, які дитина виконує безоплатно у районі свого місця проживання поза своєю

основною роботою чи навчанням замість притягнення її до кримінальної або адміністративної відповідальності за вчинення злочину або правопорушення.

Дитина може бути зобов'язана виконувати громадські роботи від 10 до 40 годин. Громадські роботи не є кримінальним покаранням, вони полягають у виконанні некваліфікованої роботи на користь суспільства і їх виконання подібне до виконання кримінального покарання у виді примусових робіт, але з певними обмеженнями, які пов'язані з віком дитини.

Четвертий етап – створення у Латвії служби пробації.

Служба пробації діє у Латвії з 2004 р. відповідно до Закону Латвії «Про Державну службу пробації», який який був прийнятий Сеймом Латвії 18 грудня 2003 р. Державна служба пробації Латвії згідно ст. 6 Закону виконує дев'ять головних функцій: 1) надання звіту про оцінку клієнта пробації; 2) розробка програм пробації та реалізація ліцензійних програм; 3) виконання кримінального покарання у виді примусових робіт; 4) виконання примусового заходу виховного характеру – громадські роботи; 5) організація та проведення процесу посередництва у кримінальних провадженнях та у справах щодо застосування примусових заходів виховного характеру до дітей; 6) нагляд за умовно звільненими від кримінальної відповідальності з іспитовим строком; 7) нагляд за умовно засудженими з іспитовим строком; 8) нагляд за умовно-достроково звільненими від покарання; 9) виконання додаткового покарання – нагляд пробації.

Тобто, за аналогією з Законом України «Про пробацію» Державна служба пробації Латвії на теперішній час здійснює досудову та наглядову пробацію. До 2009 р. Державна служба пробації Латвії здійснювала також пенітенціарну та постпенітенціарну пробацію. За початковою редакцією ст. 6 Закону на Державну службу пробації були покладені функції співпраці з місцями позбавлення волі при підготовці осіб до звільнення від відбування

покарання у виді позбавлення волі та надання таким особам постпенітенціарної допомоги. Проте за браком достатнього фінансування Державна служба пробації Латвії з 2009 р. припинила виконання цих функцій.

П'ятий етап – введення у 2011 р. додаткового покарання – нагляд пробації. Нагляд пробації – це покарання, яке є примусовим заходом для забезпечення контролю за поведінкою засудженого для сприяння його ресоціалізації та запобігання учинення ним нових злочинів (ч. 1 ст. 45¹ КЗ Латвії). Нагляд пробації може бути застосований тільки у випадках, передбачених Особливою частиною КЗ Латвії, на строк від одного до трьох років. У випадках, спеціально передбачених Особливою частиною КЗ Латвії, нагляд пробації може також застосовуватися до засудженого протягом більш тривалого періоду часу, але не довше п'яти років (ч. 2 ст. 45¹ КЗ Латвії). Під час нагляду пробації засудженим виконуються обов'язки, встановлені Державною службою пробації (ч. 3 ст. 45¹ КЗ Латвії).

Засуджений до нагляду пробації повинний з'явитись у територіальний структурний підрозділ Державної служби пробації відповідно до задекларованого місця проживання, щоб заявити про себе для початку виконання покарання: 1) на протязі десяти робочих днів, якщо нагляд пробації встановлений разом з примусовими роботами або штрафом; 2) на наступний робочий день після звільнення із установи виконання покарання; 3) на наступний робочий день після закінчення нагляду за умовно-доставковим звільненням (ст. 138² КВП Латвії).

Засуджений до нагляду пробації зобов'язаний: 1) виконувати встановлені посадовими особами Державної служби пробації обов'язки та їх законні вимоги; 2) з'являтися у територіальний структурний підрозділ Державної служби пробації у встановлений посадовою особою Державної

служби пробації час; 3) інформувати посадову особу Державної служби пробації про своє місце проживання, місце роботи або навчальний заклад, а також негайно повідомляти про його зміну; 4) клопотати про дозвіл Державної служби пробації на виїзд за межі місця проживання на строк більше п'ятнадцяти днів; 5) надавати посадовим особам Державної служби пробації інформацію про виконання встановлених обов'язків; 6) надавати посадовим особам Державної служби пробації інформацію про джерела існування (ч. 1 ст. 138⁴ КВП Латвії).

Посадова особа Державної служби пробації встановлює засудженому до нагляду пробації один або декілька обов'язків: 1) дотримуватися заборони на залишення місця проживання в певний час доби; 2) дотримуватися заборони на зміну місця проживання без згоди Державної служби пробації; 3) дотримуватися заборони на знаходження в певних громадських місцях; 4) дотримуватися заборони на спілкування з певними людьми; 5) дотримуватися заборони на виїзд з території адміністративно-територіальної одиниці без дозволу Державної служби пробації; 6) дотримуватися заборони на вживання алкоголю та інших п'яних речовин; 7) погоджувати з посадовою особою Державної служби пробації маршрут пересування; 8) брати участь в одній або декількох програмах пробації; 9) дотримуватися заборони на придбання, носіння чи зберігання установлених предметів; 10) дотримуватися заборони на наближення до установлених об'єктів, місць чи установ; 11) для вирішення проблем криміногенного характеру відвідувати зазначеного Державною службою пробації спеціаліста (якщо засуджений погоджується сплачувати додаткові витрати, пов'язані з такими відвідуваннями); 12) виконувати вказівки Державної служби пробації, направлені на отримання легальних джерел існування або вирішення побутових питань соціально прийнятним чином (ч. 1 ст. 138⁶ КВП Латвії).

Шостий етап – введення у 2014 р. електронного нагляду за особами, які претендують на умовно-дострокове звільнення від покарання (відповідні зміни були внесені до КЗ Латвії та КВП Латвії).

Різниця між наглядом на загальних підставах за засудженими, умовно-достроково звільненими від покарання, і електронним наглядом за ними полягає у тому, що при застосуванні електронного нагляду до засудженого строк відбування основної частини покарання значно зменшується, але при цьому до засудженого застосовуються заходи інтенсивного контролю, які встановлюються судом для обмеження вільного переміщення засудженого. Для здійснення електронного нагляду до тіла засудженого прикріплюється електронний пристрій, що дозволяє контролювати його перебування в певному місці і в певний час. Електронний нагляд встановлюється судом на строк від одного до дванадцяти місяців. Термін електронного нагляду починається з дня, коли електронний пристрій прикріплюється до тіла засудженого. Після закінчення встановленого судом терміну електронного нагляду, подальший нагляд за засудженим здійснюється відповідно до положень про умовно-дострокове звільнення від покарання, якщо у засудженого не закінчився строк невідбутої частини покарання.

В цілому ж нагляд за засудженими, передбачений ст. 6 Закону Латвії «Про Державну службу пробачії», здійснюється відповідно до Порядку, затвердженого постановою Кабінету міністрів Латвії від 24 лютого 2015 р. № 107, згідно плану нагляду, який складається посадовою особою Державної служби пробачії. План нагляду повинен містити перелік обов'язків, які покладаються на засудженого і на Державну службу пробачії, індивідуальні потреби і можливості засудженого, цільові покаказники, встановлені на період нагляду, і конкретні заходи, які необхідно здійснити для досягнення

цілей, поставлених на період нагляду, інтенсивність заходів нагляду, граничні терміни виконання заходів тощо.

Враховуючи викладене, можна стверджувати, що Латвія досягла дієвих результатів у запровадженні покарань, альтернативних позбавленню волі, та заходів, які є альтернативою кримінальним покаранням взагалі (громадських санкцій) і досвід Латвії, як колишньої країни пострадянського простору, є цікавим для України як у реформуванні кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, так і у проведенні реформи кримінально-виконавчої системи.

З цього приводу, Міністерство юстиції України вже заявило про ліквідацію низки виправних колоній і виправних центрів та розпродаж їхнього майна разом із земельними ділянками, будівництво нових установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, заміну кримінального покарання у виді обмеження волі новим видом покарання – пробаційним наглядом та застосуванням у майбутньому до певних категорій засуджених електронного нагляду.

Слід зазначити, що у Латвії теж вже закрили дві тюрми, а замість тих, що залишилися, планують побудувати п'ять нових сучасних тюрем з умовами тримання, які будуть відповідати найкращим світовим та європейським стандартам поводження із засудженими. Перша така тюрма з обсягом будівництва у 75 млн. євро повинна була запрацювати ще у 2019 р. поблизу міста Лієпая, проте наразі вона тільки почала будуватися, обсяг будівництва зріс до 113,6 млн. євро і відкриється вона у найкращому випадку тільки у квітні 2023 р. Такі латвійські реалії слід враховувати і в Україні та не робити поспішних кроків у процесі реформування системи виконання і відбування кримінальних покарань.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В УМОВАХ КОРОНАКРИЗИ

**Матеріали панельної дискусії
IV Харківського міжнародного юридичного форуму
м. Харків, 23–24 вересня 2020 року**

Харків
«Право»
2020

УДК 343.9.018:616-036.22

З-12

Редакційна колегія:

В. Я. Тацій – академік НАН і НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

А. П. Гетьман – проректор з наукової роботи, академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Ю. Г. Барабаш – член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Б. М. Головкін – член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

Забезпечення правопорядку в умовах коронакризи : матеріали панаельної дискусії IV Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 23–24 верес. 2020 р. / редкол.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, Ю. Г. Барабаш, Б. М. Головкін. – Харків : Право, 2020. – 250 с.

ISBN 978-966-998-048-9

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2020

© Національна академія правових наук
України, 2020

ISBN 978-966-998-048-9

© Оформлення. Видавництво «Право», 2020